

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.097>

УДК 331-043.7«20»

JEL CLASSIFICATION: J00, J21

А.М. КОЛОТ

д-р екон. наук, проф., проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03057, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1
E-mail: kolot@kneu.edu.ua

О.О. ГЕРАСИМЕНКО

канд екон. наук, доц., доц.
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03057, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1
E-mail: gerasimenko_o_o@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИЙ РОЗВИТОК У ХХІ СТОЛІТТІ: ДО ПРИРОДИ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН, НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ, ОБМЕЖЕНЬ І ВИКЛИКІВ

Доведено необхідність переосмислення перспектив соціально-трудового розвитку у контексті нової глобалізації (так зване друге і третє роз'єднання) і нової (цифрової, мережевої) економіки, зокрема «вихолощення» останньої. Наведена аргументація щодо нових можливостей, які відкриває для людини праці нова економіка, та обмежень і загроз, зумовлених великомасштабними різновекторними змінами сьогодення. Обґрунтована необхідність зміни теоретичного, філософського розуміння дійсності – дійсності і техніко-технологічної, і економічної, і соціально-трудової. Автори намагались зазирнути у майбутнє світу праці. Основний концепт, що його обстоюють автори, полягає у тому, що інформаційно-комунікаційні, цифрові та інші проривні технології «Індустрії 4.0» обумовлюють утвердження як нового формату глобалізації та глобального суспільного поділу праці, так і нової платформи соціально-трудового розвитку. У більш узагальненому трактуванні мета статті – упорядкувати наявні та сформувати сучасні уявлення щодо природи трансформацій і трендів розвитку світу праці за умов настання чергових етапів глобалізації та формування нової економіки. Розкрито сутність феноменів сьогодення, які обумовлюють розбудову нової платформи соціально-трудового розвитку у перших десятиліттях ХХІ ст. В авторській ментальній моделі сучасного соціально-трудового розвитку домінантами постають глобалізація та нова економіка в їх соціально-трудовому вимірі з огляду на суспільне буття перших десятиліть ХХІ ст. Розвиток процесів глобалізації розглядається як ланцюг так званих роз'єднань у суспільному виробництві в світовому вимірі, що призводять до відділення процесу праці від працівників. Наведено аргументацію зисків і втрат працівників різних кваліфікаційних сегментів від глобалізації та Четвертої промислової революції в частині зайнятості та доходів. Розкрито принципові відмінності «Індустрії 4.0» в плані їх впливу на соціально-трудова сферу. Запропоновано нову теоретичну конструкцію особливостей нової платформи соціально-трудового розвитку за впровадження технологій «Індустрії 4.0» та інституціональних змін, притаманних новій економіці.

Ключові слова: нова глобалізація, нова економіка, соціально-трудова розвиток, «вихолощення» економіки.

© КОЛОТ А.М., ГЕРАСИМЕНКО О.О., 2019

А.М. Колот

д-р экон. наук, проф., проректор по научно-педагогической работе
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»
03057, г. Киев, просп. Победы, 54/1
E-mail: kolot@kneu.edu.ua

О.А. Герасименко

канд экон. наук, доц., доц.
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»
03057, г. Киев, просп. Победы, 54/1
E-mail: gerasimenko_o_o@ukr.net

СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВОЕ РАЗВИТИЕ В XXI ВЕКЕ: К ПРИРОДЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ, НОВЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ, ОГРАНИЧЕНИЙ И ВЫЗОВОВ

Доказана необходимость переосмысления перспектив социально-трудового развития в контексте новой глобализации (так называемое второе и третье разьединение) и новой (цифровой, сетевой) экономики, в частности «выхолащивание» последней. Приведена аргументация относительно новых возможностей, которые открывает для человека труда новая экономика, ограничений и угроз, предопределенных крупномасштабными разновекторными изменениями нынешнего времени. Обоснована необходимость изменения теоретического, философского понимания действительности — действительности и технико-технологической, и экономической, и социально-трудовой. Авторами сделана попытка заглянуть в будущее мира труда. Основной концепт, который отстаивают авторы, заключается в том, что информационно-коммуникационные, цифровые и другие прорывные технологии «Индустрии 4.0» обуславливают утверждение как нового формата глобализации и глобального общественного разделения труда, так и новой платформы социально-трудового развития. В более обобщенной трактовке цель статьи — упорядочить прежние и сформировать современные представления относительно природы трансформаций и трендов развития мира труда в условиях наступления дежурных этапов глобализации и формирования новой экономики. Раскрыта сущность феноменов нынешнего времени, обуславливающих формирование новой платформы социально-трудового развития в первых десятилетиях XXI ст. В авторской ментальной модели современного социально-трудового развития доминантами показаны глобализация и новая экономика в их социально-трудовом измерении, с учётом общественного существования первых десятилетий XXI ст. Развитие процессов глобализации рассматривается как цепь так называемых разьединений в общественном производстве в мировом измерении, приводящих к отделению процесса труда от работников. Изложена аргументация выгод и потерь работников разных квалификационных сегментов от глобализации и Четвертой промышленной революции в части занятости и доходов. Раскрыты принципиальные отличия «Индустрии 4.0» в плане их влияния на социально-трудовую сферу. Предложена новая теоретическая конструкция особенностей новой платформы социально-трудового развития в условиях внедрения технологий «Индустрии 4.0» и институциональных изменений, присущих новой экономике.

Ключевые слова: новая глобализация, новая экономика, социально-трудовое развитие, «выхолащивание» экономики.

А.М. Kolot

ScD (Economics), Professor, Vice rector in Charge of Research and Academic Affairs
SHEI “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”
Ukraine, 03057, Kyiv, Prospect Peremogy, 54/1
E-mail: kolot@kneu.edu.ua

О.А. Herasymenko

PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor
SHEI “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”
Ukraine, 03057, Kyiv, Prospect Peremogy, 54/1
E-mail: gerasimenko_o_o@ukr.net

SOCIAL AND LABOR DEVELOPMENT IN THE XXI CENTURY: TO THE NATURE OF GLOBAL CHANGES, NEW OPPORTUNITIES, LIMITATIONS AND CHALLENGES

The article proves the need to rethink the prospects of social and labor development in the context of a new globalization (the so-called second and third disengagement) and a new (digital, network) economy, in particular, the “emasculatation” of the latter. The argumentation regarding the new opportunities that a new economy opens for a man of labor, and the constraints and threats posed by large-scale, multi-vectored changes of the present days, is given. The necessity of changing the theoretical, philosophical understanding of technical, technological, economic, social and labor realities is substantiated. The authors make an attempt to look into the future of the world of labor. The main concept advocated by the authors is that the information-communication, digital and other breakthrough technologies of “Industry 4.0” stipulate the establishment of a new format of globalization and global social division of labor, as well as a new platform of social and labor development. In a more generalized interpretation, the purpose of the article is to regulate existing ideas regarding the nature of transformations and trends in the development of the world of labor, and formulate new ones under the conditions of the advent of the next stages of globalization and the formation of a new economy. The essence of the present-day phenomena, which cause the development of a new platform of social and labor development in the first decades of the XXI century, is covered. The dominants of the author’s mental model of contemporary social and labor development are globalization and a new economy in their social and labor dimension in view of the social life of the first decades of the XXI century. Development of organization processes is viewed as a chain of so-called disjunctions in social production in a global dimension, which lead to the separation of the labor process from workers. The argumentation of the profits and losses of employees of various qualification segments from globalization and the Fourth Industrial Revolution in terms of employment and income is given. The principal differences of “Industry 4.0” in terms of their influence on the social and labor sphere are covered. The authors suggest a new theoretical construction of the features of the new platform of social and labor development under condition of introduction of technologies of “Industry 4.0” and the institutional changes that are appropriate for the new economy.

Keywords: new globalization, new economy, social and labor development, “emasculatation” of economy.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Світ економіки, світ людей на рубежі двох тисячоліть, образно кажучи, перевернувся. Тренди, доміанти, тенденції розвитку довколишніх нас світів є настільки суперечливими і різновекторними, що не лише пересічному громадянину, а й науковцю стає усе важче розпізнати, усвідомити глибину викликів сучасності, оцінити свій потенціал і можливості, бути готовим до відповіді на безліч нових запитань, які постають за умов глобальних трансформацій усього, що оточує людину.

До основних наукових завдань на сучасному етапі варто віднести перенесення акценту з констатації «кінця знайомого світу» на окреслення контурів й опрацювання механізмів функціонування «незнайомого світу», яким він стає для більшості економічно активного населення. Однак цьому має передувати з’ясування **природи змін**, усвідомлення того, що перебуває «за кадром» й обумовлює трансформацію соціально-трудої сфери.

Нові можливості, що відкриває для людини праці нова економіка (вона ж і цифрова, і мережева, і знаннева, і креативна тощо) продовжують межувати з фундаментальними обмеженнями матеріального, соціального, психологічного, соціокультурного характеру. Людина праці не стала впевненіше почуватися на ринку праці, вона часто-густо ще більше і швидше втомлюється, щоденно стикаючись з фізичними, психологічними, техногенними небезпеками. Постає низка проблем, пов’язаних зі здатністю адаптуватися до великомасштабних різновекторних змін, які стають нормою сьогодення.

Симбіоз нових технологій, інститутів організації праці, виробництва і управління, нова структура ресурсів і чинників набуття незаперечних конкурентних переваг – усе це і багато-багато іншого докорінно змінюють усі складові соціально-трудої сфери. Йдеться без перебільшення про **формування нової платформи соціально-трудоого розвитку**, яка потребує наукового опрацювання та забезпечення.

Не буде перебільшенням твердження, що економіка та суспільство, трансформуючись, змінюються на очах і постають у новому форматі. Економіка і суспільство сучасної доби – це, образно кажучи, нова «тканина», зіткана з потенційних можливостей, асиметрій, непізнаних або неусвідомлених тенденцій, трендів, доміант розвитку.

Один із парадоксів сьогодення полягає у тому, що ця «тканина» формується скоріше за законами природи, а не за лекалами й інструментами, що їх опрацювала і запропонувала наукова спільнота. Остання переважно коментує чи продукує міфи, відтворює ментальні моделі минулого, про які йтиметься нижче. Неадекватність суджень, прояви антиномії, зміщення акцентів, еkleктичність та підміна понять, неусвідомлення або переставлення місцями причин і наслідків – це і безліч іншого заповнило економічну літературу. Через брак наукового опрацювання природи і наслідків трансформаційних процесів, що їх переживають економіка і суспільство на зламі двох тисячоліть, сформувалася глобальна невідповідність (вона ж свого роду «тромб» на шляху до стійкого розвитку) – невідповідність (незбіг) техніко-технологічних, організаційних, інституціональних явищ і процесів, які на практиці обумовлюють формування нової економіки і постіндустріального суспільства з їхніми ментальними схемами, моделями, які сформувалися у свідомості більшості економічно активного населення і якими воно (населення) керується.

Важливою складовою подолання асиметрій, про які йшлося вище, є усвідомлення **природи явищ і процесів**, під впливом яких формується нова економіка і новий суспільний поділ праці. Наполягаємо на тому, що на сучасному етапі має відбуватися зміна теоретичного, філософського розуміння дійсності – дійсності і техніко-технологічної, і економічної, і соціально-трудової. Не виключено, що саму економіку та її соціально-трудова сферу вже у найближчій перспективі маємо розглядати як уособлення зовсім інших парадигм та відповідних відносин.

Задля опанування новітньої філософії суспільного буття маємо стати на шлях міждисциплінарних досліджень, відмовитися від заскорузлих схем, моделей, інструментів, що сформувалися за умов дотеперішньої економіки, яка за більшості параметрів є повною протилежністю тій реальності, що інтенсивно формується. Водночас украй важливо подолати догми неолібералізму (на кшталт «вільного ринку», який забезпечує так званий *спонтанний порядок*), як і інші неприродні «ізми»; намагатися дивитися на довколишні світи відкритими очима; демонструвати здатність розуміти причинно-наслідкові механізми взаємозв'язку і взаємообумовленості технічного, економічного, позаекономічного і соціально-трудового розвитку.

В умовах, коли на зміну обмеженим ресурсам приходять необмежені, коли вторинний сектор утрачає свою значущість на користь третинного сектора, коли так звані *базис* і *надбудова* змінили свою полярність; коли позаекономічне відіграє не меншу, а то й більшу роль, аніж суто економічне; коли відбуваються кардинальні зміни в мотивації й цінностях трудового життя, інструменти, механізми, парадигми, що їх продукувала дотеперішня економічна теорія, у більшості випадків втрачають будь-який сенс.

Майбутнє щоденно намагається наздогнати нас, а тому необхідно усе робити краще і швидше – думати, узагальнювати, мислити, досліджувати, діяти, адаптуватися. Задля формування сучасного світогляду, сучасного мислення як передумов формування «дорожньої карти» забезпечення стійкого розвитку автори прагнули розкрити **природу явищ і процесів** сьогодення, що продукують як нові можливості, так і нові обмеження й виклики у царині соціально-трудового розвитку.

Намагання авторів зазирнути у майбутнє світу праці продиктоване потребою передбачати, що чекає на економічно активну людину у найближчій перспективі, до чого треба готуватися і враховувати у процесі формування та реалізації соціально-трудоий політики. Судження й узагальнення, які містяться у статті, мають спонукати до роздумів – як, у який спосіб має діяти людина, організація, суспільство в цілому аби не просто залишатися на плаву, а й досягати стійкого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед економістів сучасної доби одним із перших, хто на десятиліття випередив наукову спільноту прозорливим баченням нового формату економіки XXI ст., був Пітер Друкер (Drucker P.). Класик теорії і практики сучасного менеджменту у свої 90 років на рубежі двох тисячоліть закликав науковців усвідомити той факт, що традиційні фактори виробництва – земля, праця і капітал – набувають якщо й не вторинного, то якісно нового значення по відношенню до інформації та знань. «Той факт, – писав Пітер Друкер на початку 1990-х років, – що знання стали єдиним, а не одним із ресурсів, робить наше суспільство «посткапіталістичним». Він докорінним чином змінює структуру суспільства. Він створює нову соціальну динаміку. Він створює нову економічну динаміку. Він створює нову політику» [1]. Фундатор сучасного менеджменту неодноразово привертая увагу до необхідності по-іншому виписати та зрозуміти історію праці. Економіка ринку праці, на думку Пітера Друкера, все ще мало досліджена, продовжує зосереджуватися навколо безробіття і заробітних плат у традиційному розумінні їх сутності і взаємозв'язку. Натомість наука має, на його думку, виписати як насправді інформація впливає на працю, на співвідношення між працею і вільним часом, на життєдіяльність людини в цілому.

Втім, прозорливі, науково виражені думки і передбачення Пітера Друкера і ряду його послідовників та однодумців – це скоріше виняток, аніж правило у баченні сутнісних характеристик та закономірностей розвитку нової мережевої економіки. Маємо констатувати, що ще на початку 2000-х років соціально-економічна література за незначним винятком була переповнена описом нової економіки як системи, у якій більшість зайнятих буде виконувати роботу, що заснована на інноваціях і знаннях; у трудових функціях переважатимуть компоненти інтелектуального характеру; економічний простір буде заповнюватися нематеріальним, а трудові, соціальні конфлікти приречені до мінімізації.

Як насправді буде функціонувати нова економіка – над цим мало хто замислювався. Натомість продукувалися міфи та ілюзії, за якими нову економіку уявляли переважно як результат еволюції економіки індустріальної доби; як економіки з більшим насиченням «розумних» машин. І лише наприкінці першого – на початку другого десятиліття XXI ст. розпочалося масове прозріння та усвідомлення, що ера «комунізму» у сфері праці та соціально-трудоий відносин віддаляється у часі та просторі і зароджуються сумніви стосовно того, чи взагалі ця ера може настати.

Світова економічна думка щодо майбутнього економіки та соціуму на зламі тисячоліть та в подальшій перспективі в останні роки отримала прирошення у низці піонерних досліджень Р. Болдуїна (Bolduin R.) [2], А. Грінфілда (Grinfield A.) [3], А. Дітона (Diton A.) [4], Р. Коллінза (Kollinz R.) [5], Р. Інглхарта (Inglhart R.) [6], П. Мейсона (Mejson P.) [7], Б. Мілановича (Milanovich B.) [8], Т. Пікетті (Piketti T.) [9], Д. Сакса (Saks D.) [10], Дж. Стігліца (Stiglic Dzh.) [11, 12], Р. Уотсона (Uotson R.) [13], К. Шваба (Shvab K.) [14]. Багатоаспектна та широкопланова проблематика технологічних інновацій та зумовлених ними різновекторних соціально-економічних трансформацій у координатах нової економіки знайшла відображення і в до-

робку українських вчених: їй присвятили наукові праці О. Амоша (Amosha O.) [15], В. Антонюк (Antoniuk V.) [15], О. Вишневський (Vyshnevskiy O.) [16], В. Геєць (Heiets' V.) [17], А. Гриценко (Hrytsenko A.) [17], О. Жадан (Zhadan O.) [18], Ю. Залоз-нова (Zaloznova Yu.) [15], Е. Лібанова (Libanova E.) [17, 19], Д. Лук'яненко (Luk'ianenko D.) [20], В. Ляшенко (Liashenko V.) [16], О. Макарова (Makarova O.) [17], О. Новікова (Novikova O.) [15], І. Одотюк (Odotiuk I.) [17], І. Петрова (Petrova I.) [21], А.М. Поручник (Poruchnyk A.) [20], Я. Столярчук (Stoliarchuk Ya.) [20], Л. Шевченко (Shevchenko L.) [22] та ін.

Утім, білих плям на шляху розуміння природи соціально-трудового розвитку залишається чимало. Наукова спільнота не спромоглася пояснити соціуму просто й доступно складні соціально-трудова трансформації, що відбуваються в умовах становлення нової економіки.

Автори статті неодноразово наголошували, що нова економіка – це не прояв механічного приросту технічних, організаційних, інноваційних та інших якостей дотеперішньої економічної системи, це не екстраполяція закономірностей останньої на економічне буття нового століття. В економічній системі, що інтенсивно формується, цілі її пласти, сегменти, кластери починають функціонувати за іншими принципами, розвиваються за іншими, аніж дотепер, сценаріями, рухаються в іншому ритмі та з іншими швидкостями. Вже сьогодні реальністю є небачені раніше мережеві зв'язки, нові форми власності, нові форми кредитування, паралельні валюти, самоуправлінські структури тощо. Новий капіталізм стає одночасно і глобальним, і фрагментарним, і мережевим; частково – ринковим, принаймні таким, що прокладає шлях відходу від суто ринкової системи. Не буде перебільшенням твердження, що для нової економіки характерним є феномен поєднання віртуального і реального світу. Згадані мегатренди та українські реалії соціально-трудового розвитку відображено в низці попередніх авторських публікацій, результатом яких є: новітній концепт економічно активної людини в координатах нової економіки та постіндустріального суспільства [23]; теоретико-прикладні засади сучасної ролі та місця провідних інститутів, що мають «працювати» на стійкий соціально-трудова розвиток [24]; наукова платформа розвитку інституту гідної праці; нові грані взаємозв'язку та взаємообумовленості інститутів зайнятості, доходів і соціальної нерівності [25]; нове бачення позаекономічного у забезпеченні стійкого розвитку.

Новизна. Основний концепт, що його обстоюють автори, полягає у тому, що інформаційно-комунікаційні, цифрові та інші проривні технології «Індустрії 4,0» обумовлюють утвердження як нового формату глобалізації та глобального суспільного поділу праці, так і нової платформи соціально-трудова розвитку.

У статті розкрито нову теоретичну конструкцію **особливостей нової платформи соціально-трудова розвитку** за впровадження технологій «Індустрії 4,0» та інституціональних змін, притаманних новій економіці.

У більш узагальненому трактуванні **мета статті** – упорядкувати дотеперішні та сформувані сучасні уявлення щодо природи трансформацій і трендів розвитку світу праці за умов настання чергових етапів глобалізації та формування нової економіки.

Теоретико-методологічним базисом дослідження є **системний підхід у формуванні** теоретичного конструкту нової платформи соціально-трудова розвитку в координатах нової глобалізації та нової економіки.

Виклад основного матеріалу. У продовження досліджень, результати яких в останній час оприлюднені у наукових виданнях [23, 24], звертаємо увагу потенційного читача на новітні дрейфи соціально-трудова розвитку початку XXI ст. Для

останнього характерним є як зародження нових можливостей поступу, так і суперечливість досягнутих результатів, різновекторність тенденцій розвитку, поява усе нових викликів і ризиків.

Неупереджений аналіз свідчить, що сучасні соціально-трудоі трансформації носять глобальний характер, вони не мають національних кордонів і торкаються усіх сторін соціального буття – від демоекономічного стану та перспектив його розвитку, зайнятості, доходів, гідної праці, нерівності тощо й аж до проблематики соціальної ізоляції, соціального включення, «ерозії» культури солідарності [4–6, 8–12, 14, 24].

Результати власних досліджень, які корелюють із висновками багатьох дослідників світової економічної думки, допомогли виокремити, дослідити та описати низку феноменів сьогодення, які обумовлюють розбудову нової платформи соціально-трудоого розвитку у перших десятиліттях XXI ст. Виокремимо найбільш значущі із цих феноменів, вони ж *мегапричини розбудови нової платформи соціально-трудоого розвитку*:

1) новий формат глобалізації світової економіки (так зване *друге і третє роз'єднання*), втрата і / або ненабуття національною економікою конкурентних переваг;

2) інтенсивне формування нової економіки (вона ж і цифрова, і знаннева, і мережева, і інформаційна), для якої характерними є інші, аніж панівні впритул до початку XXI ст. технології, ресурси, пріоритети, мотивації, цінності та утвердження на тривалий період примату економічного над соціальним;

3) новий формат суспільного поділу праці у глобальному вимірі, який у свою чергу є симбіозом новітньої глобалізації світової економіки та нової економіки, що формується у межах національних держав;

4) домінування неолібералізму як теорії та ідеології сучасного глобального, класового, олігархічного капіталізму у світовому вимірі.

Означені вище феномени, мегапричини, мегатренди, на наше переконання, є визначальними для формування кількісних і якісних параметрів соціально-трудоого розвитку. Залишається лише прояснити **як це відбувається, якими є очевидні та латентні механізми** взаємозв'язку, взаємовпливу, взаємообумовленості названих феноменів соціально-трудоого розвитку у такий надскладний, надсуперечливий період, яким є початок XXI ст.

Озвучене завдання – **прояснити** – не є простим, навпаки, воно залишається архіскладним і потребує не більше і не менше подолання **кризи думки, кризи світоглядного характеру**. Не буде перебільшенням твердження, що нову економіку і все, що з нею пов'язано, можна зрозуміти, усвідомити, спрямувати у лоно стійкого розвитку за нового, іншого, економічного і соціального мислення, за опанування іншої філософії суспільного поступу.

За нашою оцінкою таке мислення нині постає як «зазори», «шпаринки», «тріщинки» у моноліті дотеперішніх уявлень про закономірності, тренди, імперативи розвитку економіки і суспільства. І це не випадково. Цьому є пояснення, є свого роду «алібі», адже домінантне мислення формувалося в умовах, коли іншим було усе – ресурси, пріоритети, мотивації, можливості, обмеження, цінності тощо.

Варто погодитися з думкою лауреата Нобелівської премії з економіки Дугласа Норта, який стверджує, що складовою «провалів» у розумінні й усвідомленні проблем сьогодення є домінування неадекватних реаліям XXI ст. так званих *ментальних моделей*. Про що йдеться? Абсолютна більшість свідомої частини людства користується тими чи тими «ментальними моделями» для того, щоб звести реальність до певної конструкції – спрощеної, але зрозумілої. Однак якщо певну ментальну модель людина

довго використовує, не вносить у неї певні корективи, то вона (людина) часто-густо забуває, що її уявлення – це лише конструкція, а не істина в останній інстанції, й водночас утверджується віра, невиправдане очікування, що ця уявна реальність є абсолютно правильною. Коли означене вище має місце (людина забула, що її уявлення – це лише спрощена конструкція дійсності, яка змінюється, а на зламі тисячоліть змінюється на очах), то людина починає підлаштовувати дійсність під сформовану «ментальну модель», відкидати або применшувати роль чинників, обставин, процесів, які не вписуються в установлені уявлення та ментальні схеми.

Чому ми наголошуємо на цьому та привертаємо увагу до так званих *ментальних моделей*? За нашими спостереженнями та оцінками, світи навколо нас – природи, техніки, технологій, інститутів, самих людей – стали настільки складними та іншими, що левова частка не лише пересічних громадян, а й науковців перестає сприймати, усвідомлювати усі деталі повсякденної життєдіяльності; номінально, фізично перебуваючи у ХХІ ст., а ментально, світоглядно, морально – у минулому.

Наявні панівні «ментальні моделі» заважають, зокрема, зрозуміти сутність *нового формату глобалізації світової економіки та її зв'язку з формуванням нової платформи соціально-трудового розвитку*.

Результати останніх власних досліджень, що корелюють із науково-прикладними судженнями і висновками багатьох учених, переважно зарубіжних, переконують у нагальній потребі закласти, сформувані, утвердити більш *широкий погляд на сучасне і майбутнє глобалізації* в контексті технологій Четвертої промислової революції та нового формату суспільного поділу праці, впливу останніх на світ людей, їхнє соціально-трудове буття. Попередні дослідження переконують у тому, що технології Четвертої промислової революції змінюють характер глобалізації. Під впливом цифровізації та мережизації, як і інших новітніх технологій, відбувається інтенсивне формування *як нової економіки, так і нової глобалізації*.

В авторській ментальній моделі сучасного соціально-трудового розвитку домінантами постають глобалізація та нова економіка в їх соціально-трудовому вимірі з огляду на суспільне буття перших десятиліть ХХІ ст.

Новий формат глобалізації світової економіки як детермінанта формування нової платформи соціально-трудового розвитку. Формат глобалізації, який утверджується після 1990-х років, на погляд авторів, має свої особливості, інші прояви зміни суспільного буття. Історія людства «до глобалізації» – це історія, коли виробництво і споживання були, образно кажучи, насильницьки прив'язані. Вироблені товари в епоху «до глобалізації» споживалися на території їх походження, продукування. Це було обумовлено рядом обмежень. Для того щоб товари споживалися в іншій країні, на іншій території, необхідно, передовсім, мати певні транспортні засоби, при цьому витрати на транспортування мають бути прийнятними.

Принципово важливим є таке уточнення. Жорстка прив'язка виробництва до споживання насправді обумовлена обмеженнями, пов'язаними з трьома видами витрат: на переміщення товарів; на переміщення ідей, інформації; на переміщення людей.

Поділяємо думку вчених, які розвиток процесів глобалізації розглядають як ланцюг так званих *роз'єднань*, що відбулися у суспільному виробництві у світовому вимірі. Саме таку позицію обстоює, зокрема, професор міжнародної економіки Інституту міжнародних досліджень і досліджень у сфері розвитку (Женева) Річард Болдуїн, який виокремлює три види роз'єднань [2].

Так зване *перше роз'єднання* стало можливим за створення умов для розвитку міжнародної торгівлі, а саме появи нових транспортних засобів та зниження вартості

перевезень. З початку XX ст. ринки набувають глобального характеру, а виробництво продовжувало бути впритул до 1970–1980-х років локальним. Історично так склалося, що світове виробництво було сконцентровано на світовій Півночі – північ Америки, північ Європи. Виробництво тривалий час залишалося здебільшого саме там, було національним за статусом, а торгівля, як зазначено, набувала інтернаціонального статусу.

Друге прискорення і продиктоване ним так зване *друге роз'єднання* стало можливим за ланцюгу подій, явищ, процесів, а саме:

- створення і масове впровадження інформаційно-комунікаційних технологій;
- зниження вартості переміщення інформації, ноу-хау;
- масове переміщення робочих місць, виробництв за можливості контролю за адміністративно-господарською діяльністю, дистанційної координації, відеозв'язку тощо;
- зміни у глобальних вартісних ланцюгах створення доданої вартості;
- поєднання технологій «Великої сімки» з низькою заробітною платою в країнах, що розвиваються.

Третє роз'єднання – третій етап майбутньої глобалізації – це переміщення не лише товарів, виробництв, інформації, а й людей; це утвердження нового процесу праці. Мова йде про майбутнє чергового етапу глобалізації.

Зазначимо, що переміщення людей пов'язано з двома обмеженнями: витратами на переміщення; національним законодавством, що встановлює рамкові і нерамкові, доволі сурові вимоги та обмеження. Існує думка, що у найближчій перспективі з'являться **як мінімум дві технологічні новації**, які створять умови для так званого *альтернативного переміщення людей* через національні кордони.

Перша новація, перша технологія – *дистанційна присутність*, виконання робіт у віддаленому режимі і це вже не є науковою фантазією.

Друга новація – дистанційна робототехніка, яка передбачає, що управління роботами, кіберсистемами, іншими системами буде здійснюватися фахівцями на відстані (з іншої країни, континенту).

У найближчі десятиліття ці новації, технології, феномени разом кардинально змінять характер глобалізації. Вони дадуть змогу фахівцям, які мешкають в одній країні, вирішувати професійні завдання на території іншої, реально там не перебуваючи. Така віртуальна імміграція (вона ж дистанційна зайнятість) у змозі кардинально розширити список робочих місць, відкритих для міжнародної конкуренції. Немало професійних робіт і завдань, що мають виконуватися у багатих країнах, зможуть дистанційно вирішуватися фахівцями з небагатих країн.

Отже, третє роз'єднання у рамках глобалізації, яке відбудеться у недалекому майбутньому, охопить явища, процеси, що були сутністю другого етапу глобалізації, та водночас «приросте» можливістю надання працівниками, які проживають в одній країні, послуг компаніям, що розміщуються в інших країнах, без фізичної присутності. Іншими словами, третє роз'єднання буде реальним проявом **відділення процесу праці від працівників**.

Але повернімося до розгляду особливостей нинішнього етапу глобалізації, які є наслідком другого роз'єднання, на що було вказано вище. У найбільш укрупненому, спрощеному трактуванні першопричинами настання нового етапу глобалізації є зміни у суспільному поділі праці та функціонуванні глобальної економіки під впливом технологій Четвертої промислової революції. Під дією останніх зросли масштаби переміщення знань, ідей, ноу-хау, як і ціна такого переміщення; водночас відбулися кардинальні зміни в організації глобального виробництва.

На цьому наголошує чимало дослідників згаданої проблематики і, зокрема, Річард Болдуїн, який зазначає: «Перенесення ряду виробництв у країни з низьким рівнем оплати праці змінило характер глобалізації, але не лише у зв'язку з тим, що робочі місця перемістилися за кордон. Бажаючи, щоб винесені туди стадії виробництва входили без зазору у вітчизняний вартісний ланцюг, фірми із розвинених країн окрім обладнання переносили за кордон маркетингову, управлінську і технологічну експертизи. Як наслідок, друге роз'єднання, що іноді називається революцією глобальних вартісних ланцюгів, змінило світові потоки розподілу знань. Усе частіше рівень конкурентоспроможності промислової продукції визначається не кордонами національних держав, а контурами міжнародних виробничих мереж» [2, с. 19–20].

Принципово важливі для розуміння сутності новітньої глобалізації і такі твердження Річарда Болдуїна: «Інакше кажучи, засноване на передових ІКТ перенесення виробництва за кордон сформувало промислову конкурентоспроможність нового типу, яка поєднує знання (ноу-хау) країн «Великої сімки» з людськими ресурсами країн, що розвиваються. Оскільки ця комбінація високих технологій із низькою заробітною платою виявилася світовим досягненням, спрощене переміщення ідей породило масовий перетік ноу-хау з Півночі на Південь. Саме ці нові потоки знань роблять нову глобалізацію суттєво відмінною від старої глобалізації» [2, с. 20].

Для усвідомлення глибинних засад новітньої глобалізації суттєвим є наголос на такому. Утворення нового формату суспільного поділу праці та глобальних вартісних ланцюгів нині здійснюється у такий спосіб, що власниками найсучасніших технологій Четвертої промислової революції залишаються компанії країн «Великої сімки» та деяких інших держав. Зазначені країни спрямовують до країн, що розвиваються, новітні технологічні та управлінські досягнення не як модератори «аукціонів нечуваної щедрості», які демонструють дива безкорисливості, моральності. Навпаки, компанії, штаб-квартири яких розміщені у розвинених країнах світу, ставлять за мету зберегти контроль за інтелектуальним капіталом, що виводиться за кордон, залишити його своєю власністю.

Новий формат суспільного поділу праці (міжнародна реорганізація виробництва, перенесення не лише виробництва товарів, а й ноу-хау, інформації, знань) у сукупності зі змінами у ланцюгу створення доданої вартості сформували і продовжують формувати новий образ глобальної економіки, яка обумовлює виникнення нової платформи соціально-трудового розвитку.

Зміни, що відбуваються у співвідношенні виробничих і позавиробничих процесів (підготовчі, після продажу) та у ланцюгу створення доданої вартості, можуть бути подані у вигляді певної теоретичної конструкції. Заслугує на увагу теоретична конструкція, запропонована Стеном Ші, засновником і генеральним директором фірми *Acer*. Така конструкція узгоджується з теоретичними засновками багатьох теоретиків та є відзеркаленням підприємницької практики сьогодення, що є такою: усе вагомніше значення в процесі відтворення суспільного продукту має не стадія виробництва (з позицій створення доданої вартості), а до- і післявиробничі стадії.

З цього приводу відомий дослідник сучасних проблем глобалізації Річард Болдуїн зазначає: «Усе більшу частку доданої вартості створюють послуги, пов'язані з виробництвом, і усе меншу частку – безпосередньо саме виробництво. Іншими словами, значна частка доданої вартості, яка раніше – до другого роз'єднання – з'являлася на етапах виготовлення продукції, переколює переважно на сервісні етапи, що передують і супроводжують етап виробництва як такий» [2, с. 215].

Зміни, що відбуваються у співвідношенні підготовчої (довиробничої), виробничої і післявиробничої (після продажу) стадій створення суспільного продукту і ланцюгу формування доданої вартості Стен Ші, пропонує розглядати у формі графічної конструкції *smile curve* – зображення посмішки (рис. 1).

Що означає ця «посмішка» (рис. 1) для різних країн? У найбільш розвинених країнах, як правило, залишаються «хороші» робочі місця, на яких створюється переважна більшість доданої вартості, а до країн, що розвиваються, перекочують переважно «погані» робочі місця (з низьким коефіцієнтом доданої вартості).

Наведемо приклад дрейфу «хороших» місць із практики компанії *Apple*. У 1980 р. ця компанія розпочала виробництво світових комп'ютерів-брендів-*Apple II* на підприємствах у Техасі та Ірландії, але невдовзі перенесла виробництво друкарських плат до Сінгапуру. До середини 1990-х років компанія *Apple* продовжувала розвивати потужності з виробництва зазначених комп'ютерів здебільшого на території США. Починаючи з 1996 р. компанія змінила стратегію і масово перенесла виробництво за межі США. На теренах США останнє підприємство компанії *Apple*, яке здійснювало суто виробничі функції та процеси, припинило існування у 2004 р.

Як на сьогодні виглядає компанія *Apple* з позицій організації виробництва та супроводу життєвих циклів продукції, що виробляється? Нині більшість нових продуктів компанії *Apple* розробляється у США, а виробництво винесено переважно до Китаю. Водночас маркетинг, дистрибуція, обслуговування продукції після продажу здійснюється фірмами, що розташовані у різних країнах, у тому числі і в США. За такої стратегії розвитку більшість «хороших» робочих місць із позицій створення доданої вартості розміщені у США, а «погані» (з низькою часткою доданої вартості) перебувають на території інших країн. Перенесення виробництва за кордон у комплексі зі змінами у ланцюгу формування доданої вартості різновекторно впливає на соціально-трудоє буття працівників країн-експортерів та країн-імпортерів виробничих потужностей. Розглянемо лише один фрагмент зазначеного впливу на прикладі країн, із яких виводиться виробництво з прив'язкою до зисків і втрат працівників різної кваліфікації.

Зауважимо, що виведення виробництва за кордон, яке на практиці провадиться переважно з країн «Великої сімки» та низки інших найбільш розвинених держав, породжує явище, назване «поляризація робочої сили» або «вимивання середнього сегменту».

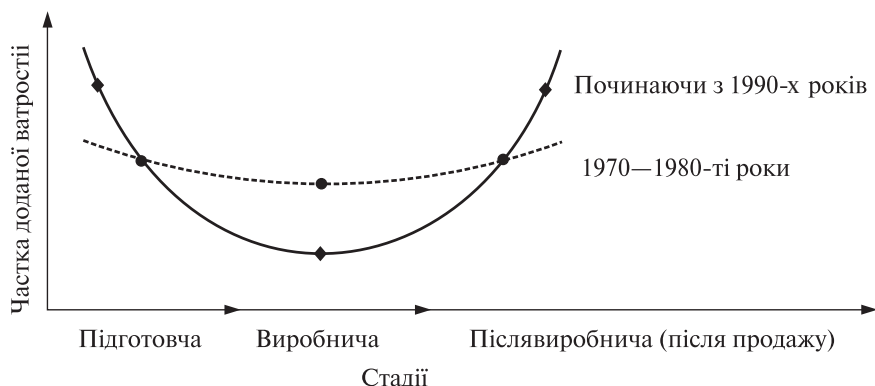

Рис. 1. Частка доданої вартості залежно від життєвого циклу виробів

Джерело: [2, с. 217].

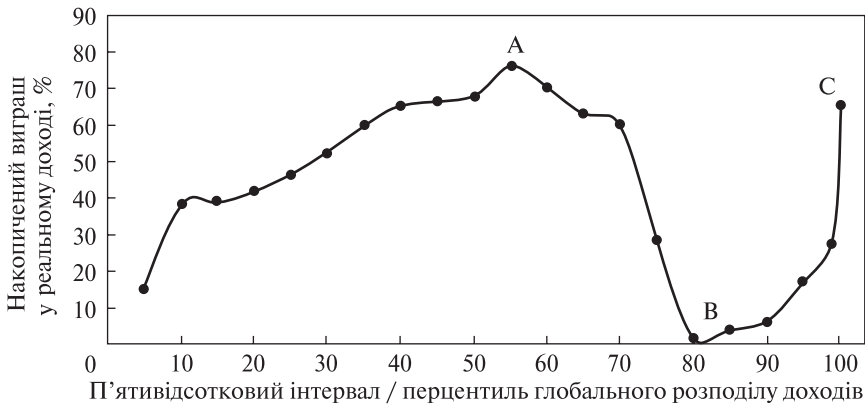

Рис. 2. Відносний вигреш у реальному доході на душу населення залежно від рівня у світовому розподілі доходів, 1988–2008 рр.

Джерело: [8, с. 26].

Результати спеціальних досліджень щодо зисків і втрат працівників різних кваліфікаційних сегментів є такими. «Працівники, розміщені у верхній частині кваліфікаційного спектра, – стверджує Річард Болдуїн, – залишаються успішними; працівники на протилежному фланзі – залишаються, що називається, при своїх інтересах; для тих же, хто опинився у середині спектра, перенесення виробництва за кордон стає реальною проблемою».

Висновки про зиски і втрати працівників узгоджуються з матеріалами дослідження реальних доходів членів домогосподарств у період 1988–2008 рр. та їх розподілу з прив'язкою до конкретних груп (рис. 2).

Які висновки можна зробити, аналізуючи дані рис. 2?

Вигреш у реальних доходах членів домогосподарств у період 1988–2008 рр. був найбільшим у тих, хто належав до 50-го акумульованого перцентилі глобального розподілу доходів (медіана, позначка А) і серед найбагатших (верхній 1 %, позначка С). Найменший вигреш мали члени домогосподарств, що перебували біля 80-го акумульованого перцентилі світового розподілу доходів (позначка В), більшість із яких належали до нижнього прошарку середнього класу багатих країн світу.

Змістовну відповідь на запитання: хто виграв і хто програв від глобалізації за останні два десятиліття з огляду на відносні показники зростання доходів, можна сформулювати так – більше від інших виграла бідні та середній клас багатьох країн Азії, а програв «нижній середній клас багатого світу». Така відповідь мало кого здивує, адже йдеться про те, що може бачити кожна неупереджена людина, спостерігаючи за змінами у країнах Заходу останніх двох десятиліть. Ще більше це відчуває на собі «нижній середній клас багатого світу». Втім такого перебігу подій, таких наслідків глобалізації мало хто очікував ще наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років. Переважна більшість, у тому числі й лауреат Нобелівської премії Гуннар Мюрдаль, схилилися до думки, що багатомільйонні маси жителів азійських країн приречені жити в бідності та без перспектив на гідне життя. Натомість азійські країни (принаймні більшість із них) почали, образно кажучи, «підійматися з колін». Проте рис. 2 дає лише загальне уявлення щодо портрета тих, хто виграв і програв від глобалізаційних процесів. Дещо іншу картину дістанемо, якщо диференціація населення за групами залежно від доходів буде дрібніша. Певні варіації будуть і за умов різних методологій

вимірювання доходів із метою їх зіставлення та ін. Утім це не змінить загального тренду оприлюднених раніше наслідків глобалізації для країн світу і окремих верств населення цих держав. За різних методологічних підходів щодо оцінювання нерівності рисунок буде нагадувати поставлену на бік букву *S*. Цей же рисунок з його основними координатами часто називають «кривою слона», оскільки нагадує він слона з піднятим хоботом.

Технології «Індустрії 4.0» як основа нової екосистеми та соціально-трудоих трансформацій. Головною особливістю нової економіки в контексті проблематики даної статті, як це висвітлено в попередніх дослідженнях авторів, є нові технології та нові ресурси. Отже, звернімо увагу на деякі відмінності (властивості) ресурсів, які домінують у новій економіці:

1) знання, інформація, інші постіндустріальні ресурси не убувають у міру їх використання і можуть використовуватися багаторазово;

2) нові ресурси (знання, інформація) не відчужувані і можуть одночасно використовуватися великою кількістю споживачів без втрати їхньої чисельності та якості;

3) на витрати, пов'язані з виробництвом знань, інформації, інших постіндустріальних ресурсів, не впливає кількість потенційних споживачів;

4) темпи морального зносу постіндустріальних ресурсів (знань, інформації) є значно вищими, аніж в інших видів ресурсів;

5) простір використання постіндустріальних ресурсів є необмеженим, вони можуть одночасно використовуватися на всіх континентах, без географічних обмежень, але з суттєвим уточненням — до настання моменту (події), коли вони повністю втрачають цінність;

6) зважаючи на свою природу, постіндустріальні ресурси передаються безповоротно. Іншими словами, відібрати їх неможливо з моменту передачі й отримання іншим суб'єктом знання, інформація стають ресурсом цього суб'єкта (забрати можна лише разом із «головою»);

7) наявність великої кількості новітніх знань, інформації, інших постіндустріальних ресурсів як благ не знижує їхньої цінності;

8) знання, інформація, цифрові ресурси є нематеріальними і потребують об'єктивізації та подання у письмовій, графічній, вербальній або іншій символічній формах.

Отже, чи не основна відмінна характеристика (вона ж і особливість) знань, інформації, інших постіндустріальних ресурсів — їхня необмеженість.

Концепт нової (цифрової) економіки, за баченням авторів, охоплює такі принципові характеристики і судження. Передовсім зауважимо, що нова (цифрова) економіка є іманентним результатом розгортання Четвертої промислової революції та у найбільш загальному трактуванні являє собою систему економічних відносин, які формуються за використання інформаційно-комунікаційних та інших сучасних технологій, в основі яких — цифровізація та кіберінформаційні системи.

Зазначимо, що термін «цифрова економіка» з'явився у 1995 р., а його поява від початку асоціювалася з насиченням суспільного виробництва інформаційно-комунікаційними технологіями. При цьому йшлося і йдеться про насичення, яке стосується не тільки нових виробництв і виготовлення принципово нових товарів, а про проникнення, імплементацію, насичення усіх типів, видів виробництв новими інноваційними, інформаційно-комунікаційними, знаннево насиченими технологіями.

Маємо констатувати, що Четверта промислова революція, яка створила передумови цифровізації та розвитку мережевих систем, є об'єктивною реальністю гло-

бального масштабу. Соціально-економічний вимір, нові можливості та нові виклики Четвертої промислової революції та цифрової економіки є однією з провідних тем, що обговорюється за участю світових експертів на щорічних Світових економічних форумах, які зазвичай проводяться в Давосі. Так, на 46-й сесії Світового економічного форуму в Давосі (2016) засновник і президент цієї інституції Клаус Шваб наголосив, що Четверта промислова революція – це майбутнє, яке вже настало.

У монографічному виданні, що набуло світового визнання, Клаус Шваб зазначає: «Ми стоїмо у витоків революції, яка фундаментально змінює наше життя, нашу працю і наше спілкування. За масштабом, обсягом і складністю – це явище, яке я вважаю Четвертою промисловою революцією, не має аналогів у всьому попередньому досвіді людства. Ми ще тільки маємо усвідомити всю повноту темпів розвитку і розмаху нової революції. Уявіть собі необмежені можливості суспільства, у якому мільярди людей пов'язані між собою мобільними пристроями, які відкривають безпрецедентні горизонти у сфері обробки, зберігання інформації та доступу до знань. Або подумайте про приголомшливе поєднання зароджуваних технологічних проривів у самому широкому спектрі галузей, включно, для прикладу штучний інтелект (ШІ), роботизацію, Інтернет речей (ІР), автомобілі-роботи, тримірний друк, нанотехнології, біотехнології, матеріалознавство, накопичення і зберігання енергії, квантові числення. Багато з цих інновацій лише зароджуються, але наближуються до того переломного моменту, коли розпочнуть розвиватися, нашаровуватися, посилюючи одна одну, постаючи як переплетіння технологій зі світу фізики, біології і цифрових реалій» [14, с. 8].

Клаус Шваб постійно наголошує на тому, що Четверта промислова революція відрізняється від попередніх не лише темпами розвитку, перетворень, а й небаченим раніше впливом на виробничу систему, організацію виробництва і праці. Отже, цифрова економіка – це не тільки нові технології, а й нова система організаційно-економічних та соціально-економічних відносин.

У 2016 р. Світовий банк оприлюднив доповідь «Цифрові дивіденди», у якій узагальнено стан формування і функціонування нової (цифрової) економіки з наголосом на зиски та виклики, що пов'язані з сучасними реаліями.

До незаперечних переваг нової (цифрової) економіки віднесено:

- стрімке зростання продуктивності праці;
- підвищення конкурентоспроможності компаній;
- створення нових робочих місць у секторі інформаційно-комунікаційних технологій та інших дотичних секторах;
- зниження витратності виробництва;
- більш повне задоволення матеріальних потреб членів суспільства.

До ризиків, реальних і потенційних викликів поширення сегмента нової (цифрової) економіки маємо віднести:

- ризики, що пов'язані з кібербезпекою;
- зростання безробіття;
- поширення феномену індивідуалізації та соціального відторгнення.

Принциповою відмінністю «Індустрії 4.0» є та, що її технології – це новий рівень продуктивності, коли має місце інтенсивне скорочення у розрахунку на одиницю продукції як живої, так нерідко й уречевленої праці. В цілому нова (цифрова) економіка – це нові, небачені раніше зміни у царині продуктивності суспільної праці.

Таким чином, що ж є принципово нового у сучасній цифровій економіці (вона ж мережева, знаннева, інформаційна, постіндустріальна)?

У ній чи не вперше за останні 150–200 років перестає працювати колишня об'єктивна закономірність, сформульована К. Марксом у його визначенні продуктивності суспільної праці, а саме – феномен, за якого частка живої праці скорочується, частка уречевленої праці збільшується, але збільшується у такий спосіб, що загальна кількість праці у розрахунку на одиницю праці скорочується. Для нової економіки, про яку йдеться, характерним є тренд, коли сума і живої, і уречевленої праці у розрахунку на одиницю продукції зменшується.

Наявні «розумні» підприємства, виробництва мережевої доби демонструють принципово нові підходи до виробничої діяльності, зокрема:

- використання модульного підходу, що дає змогу комбінувати різні варіанти масового виробництва з індивідуальним дизайном;
- залучення системи управління, що дає змогу у реальному часі відслідковувати процес замовлення матеріалів, доставки, підготовки і випуску продукції;
- застосування системи ідентифікації матеріалів і продукції в процесі організації виробництва та доставки готової продукції;
- домінування гнучкого універсального виробництва за мінімальної участі людини.

Найсучасніші технології – це перш за все радикальні зміни у масштабах і структурі зайнятості. Один із велетнів економічної науки Джон Мейнард Кейнс ще наприкінці 1920-х років увів поняття «технологічне безробіття» і влучно передбачив, що суспільства у майбутньому автоматизують більшість робочих місць. Маємо акцентувати увагу на тому, що як Кейнс, так і більшість відомих економістів до останнього часу вважали, що автоматизація призведе радше до заміни ручної праці на виробництві та в офісних підрозділах. Отже, йшлося передусім про спрямування технічних засобів на виконання важких, монотонних, небезпечних, непривабливих робіт. Нинішня реальність є такою, що новітні технології впритул наблизилися до фактичної можливості автоматизувати лівову частку робіт, що їх виконують професіонали, у тому числі управлінці.

Існує нагальна потреба в осмисленні та науковому опрацюванні архітектури нової (цифрової) економіки з позицій її соціально-трудоих наслідків. Не менш важливим є обґрунтування, системне розкриття взаємозв'язку науково-технічного прогресу з процесами, що відбуваються у соціально-трудої сфері в їхній нерозривній цілісності.

Для розуміння трендів, доміант нової економіки надзвичайно важливо усвідомити принципову її особливість – вона стає і менш трудомісткою, і менш фондо- та капіталомісткою. І хоча заробітна плата «синіх комірців» у розвинених країнах переживає стагнацію і, здавалося б, вивільнення (з огляду на зменшення економії) не надто актуально, насправді це не так. Зиски для роботодавців за умов інтенсивного впровадження технологій «Індустрії 4.0» не зводяться до зниження витрат на утримання робочої сили. Потрібно урахувувати безліч нових трендів. По-перше, витрати на автоматизацію за розгортання «Індустрії 4.0» мають тенденцію до зниження. По-друге, роботи й інші технічні системи можуть працювати у три зміни, не вимагаючи додаткових компенсацій. По-третє, зменшується ймовірність аварій та інших збоїв на виробництві через дію людського фактора. По-четверте, роботодавці цінують у технічних системах й те, що вони слухняніші за людей.

Є ще й така причина, на яку звертає увагу Адам Грінфілд: «Не маю сумніву, що окрім аргументів щодо дешевизни, безпеки, надійності та слухняності деякими прибічниками автоматизації рухає щира та пристрасна віра у те, що автоматиза-

ція – найнадійніший шлях до досягнення *більш справедливого* майбутнього». Деякі ліві – акселератори на кшталт Алекса Вільямса та Ніка Срнічека, а також прибічники «повністю автоматизованого комунізму класу люкс» стверджували, що в наш час цілям економічної справедливості краще за все слугує максимальна автоматизація й усунення праці» [3, с. 256].

Підбиваючи підсумки роздумів на тему «Що люди бажають отримати від радикальних технологій?», Адам Грінфілд зазначає: «Наскільки я можу оцінювати, одні хочуть отримати все, що завжди бажали одержати від інших людей, – дешеvu, надійну і слухняну робочу силу. Деякі, однак, прагнуть до чогось менш матеріального – сенсу, порядку і захисту від невизначеності» [3, с. 257–258].

Друга принципова відмінність «Індустрії 4.0» в плані її впливу на соціально-трудову сферу в цілому і на світ праці зокрема полягає у такому. Нові технології та системи, які є уособленням Четвертої промислової революції, працюють на інтенсивне вивільнення не лише представників робітничих професій (що було характерним для попередніх етапів науково-технічної революції), а й представників управлінського корпусу «білих комірців». Так звана розумова праця, управлінський персонал усіх рівнів та функціональних груп інтенсивно заміщуються «розумними» інформаційно-комунікаційними та іншими технологіями.

Третя суттєва відмінність і тренд розвитку соціально-трудової сфери за становлення «Індустрії 4.0» – одночасне, паралельне скорочення трудомісткості виробництва і надання послуг в усіх сферах та видах економічної діяльності – сільському господарстві, промисловості, транспорті, сфері послуг тощо. Це означає, що колишні «ліфти» переливу робочої сили, працевлаштування вивільнених з одного виду діяльності в інший стають заблокованими. Блокування зазначених «ліфтів» детально розглянуто в одній з останніх публікацій авторів [25].

Пояснюючи першопричини цих змін та їхні наслідки, засновник і президент Світового економічного форуму Клаус Шваб закликає, щоб уявити, що відбувається, порівняти Детройт 1990 р. (на той момент – основний центр традиційної промисловості) з Кремнієвою долиною 2014 р. У 1990 р. сукупна ринкова капіталізація трьох найбільших компаній Детройта становила 36 млрд дол. США із чисельністю працюючих до 1,2 млн осіб. У 2014 р. сукупна ринкова капіталізація трьох найбільших компаній Кремнієвої долини була значно вищою (1,09 трлн дол. США) з приблизно такою самою сумою прибутку (247 млрд дол. США) і майже в 10 разів меншою за чисельністю співробітників (137 тис. осіб) [14, с. 19–20].

Конкретизуючи вплив інформаційно-комунікаційних та інших сучасних технологій на масштаби і структуру зайнятості, Клаус Шваб наголошує, що створення одиниці цінності із залученням значно меншої робочої сили, аніж 10 або 15 років тому, стало можливим завдяки мінімальній вартості цифрового бізнесу, яка наближається до нуля. Крім того, реальність цифрової сфери полягає в тому, що багато нових компаній надають «інформаційні товари» з практично нульовими витратами на зберігання, транспортування і тиражування. Деяким компаніям, заснованим на дизруптивних технологіях, для процвітання майже не потрібний капітал. Наприклад, таким компаніям, як *Instagram* або *WhatsApp*, для старту фактично не знадобилося фінансування, що змінило роль капіталу і масштабування бізнесу в контексті Четвертої промислової революції. Загалом це демонструє, як ефект масштабу стимулює зростання і впливає на зміну цих галузей [14, с. 20].

Розвиваючи свою думку, Клаус Шваб зауважує, що Четверта промислова революція створює проблеми в основному у частині пропонування, у світі праці та виробни-

цтва. За останні кілька років переважна більшість розвинених країн, а також світових економік, що швидко зростають, наприклад, Китай, відчули суттєве відсоткове зниження частки праці у ВВП. Таке зниження значною мірою сталося в результаті спаду відносної ціни засобів виробництва, що, у свою чергу, було викликано розвитком інновацій (це спонукає компанії замінювати працю капіталом) [14, с. 23].

Економічну систему, що формується, можна визначити і як інформаційний капіталізм, який завдяки комп'ютеризації набуває нових мережевих і небачених раніше джерел доступу до всього, що накопичило суспільство знань. Це відкриває широкі можливості, але, як завжди, є й інший бік медалі. За результатами дослідження, проведеного школою Оксфорд-Мартін [14, с. 175–177], через один-два десятиліття близько 47 % робочих місць у США, імовірно, стануть комп'ютеризованими. Розподіл професійної зайнятості за вірогідністю комп'ютеризації наведено на рис. 3.

Зазначене вище призведе не лише до позитивних ефектів. Одним із найбільш вагомих негативних наслідків стане суттєва втрата робочих місць у деяких сферах професійної зайнятості. У таблиці наведено перелік професій, які мають максимальну і мінімальну вірогідності автоматизації.

Рис. 3. Розподіл професійної зайнятості за вірогідністю комп'ютеризації

Джерело: [14, с. 176].

Таблиця. Перелік професій, які найбільш та найменш схильні до автоматизації

Вірогідність	Професії
<i>Найбільш схильні до автоматизації</i>	
0,99	Фахівці з телефонних продажів
0,99	Фахівці з оформлення податкової документації
0,98	Фахівці страхових компаній з оцінювання автомобільних збитків
0,98	Судді, арбітри та інші посадові особи у сфері спорту
0,98	Секретарі з правових питань
0,97	Офіціанти та хостес
0,97	Агенти з продажу нерухомості
0,97	Підрядники у сфері сільського господарства
0,96	Секретарі, помічники з адміністративної роботи, за винятком юридичної та медичної сфер, а також помічників для вищого керівництва
0,94	Кур'єри та працівники з доставки
<i>Найменш схильні до автоматизації</i>	
0,0031	Соціальні працівники, що надають допомогу людям, які страждають на психічні розлади та наркотичну залежність
0,0040	Хореографи
0,0042	Терапевти та хірурги
0,0043	Психологи
0,0055	Менеджери з персоналу
0,0065	Аналітики комп'ютерних систем
0,0077	Антропологи й археологи
0,0100	Морські інженери та фахівці у сфері суднобудування
0,0130	Менеджери з продажу
0,0150	Генеральні директори

Джерело: [14].

Президент Американської соціологічної асоціації Р. Коллінз у статті «Середній клас без роботи: виходи зачинаються», яка ввійшла до колективної монографії, підготовленої п'ятьма відомими соціологами США, зазначає, що довгострокова структурна слабкість капіталізму сьогодні виходить на передній план. Це технічне заміщення людської праці машинами, до чого призводить комп'ютеризація і поширення інформаційних технологій в останні 20 років. Нині цей процес прискорюється й уже загрожує існуванню середнього класу [5, с. 61]. І далі відомий соціолог сучасності наголошує, що краху капіталізму через технологічне заміщення досі не траплялося: аж до 1980–1990-х років механізація в першу чергу заміщувала ручну працю. Однак остання технологічна хвиля принесла із собою заміщення управлінської праці і перше скорочення середнього класу. Інформаційні технології – це технології комунікації, і вони відкривають другу велику епоху скорочення робочих місць, заміщення комунікативної діяльності, яку, власне, і здійснює середній клас. До механізації нині додалися роботизація й електронізація, які визначатимуть наше

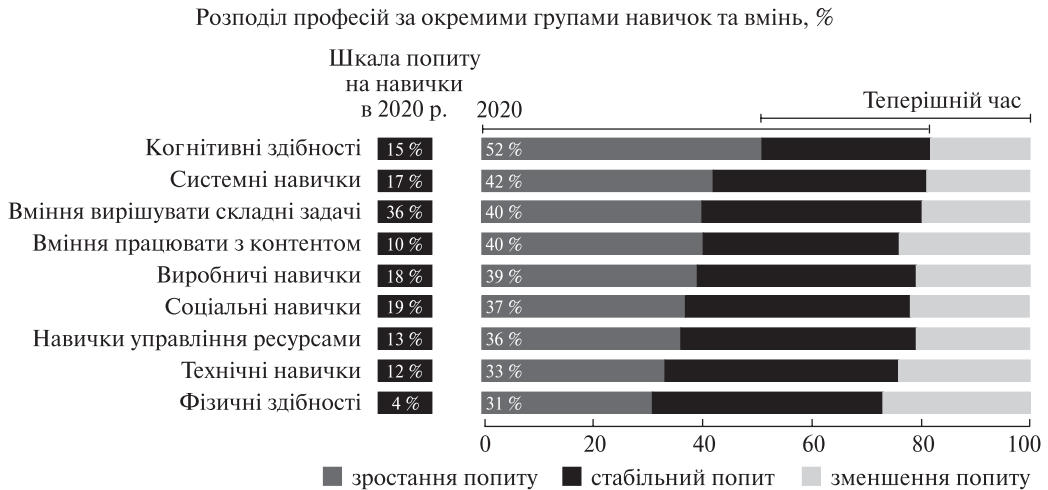

Рис. 4. Зміна попиту на основні трудові навички до 2020 р.

Джерело: [14, с. 256, 26].

довгострокове майбутнє [5, с. 63–64]. І далі Р. Коллінз пише, що коли через автоматизацію скоротився робітничий клас, капіталізм врятувався, пересунувши вивільнені маси у зростаючі ряди середнього класу. Нині комп'ютеризація, Інтернет і навала нових мікроелектронних пристроїв починають скорочувати середній клас. «Чи може капіталізм пережити цю другу хвилю технологічного заміщення?» – запитує він. У минулому капіталізм обминав кризу технологічного заміщення п'ятьма основними шляхами. «Я берусь показати, – запевняє він, – що нині всі п'ять шляхів виявляються заблокованими. Усі шляхи заводять у глухий кут» [5, с. 64].

Технології Четвертої промислової революції спричиняють революційні зміни на ринку праці, вносять суттєві зміни у зміст і характер праці. Прогнози експертів засвідчують, а практика сьогодення підтверджує необхідність нової трудової етики, нових умінь, нового образу мислення зайнятих у новій (мережевій) економіці.

У доповіді про майбутнє ринку праці *Future of Jobs*, представлений на Всесвітньому економічному форумі у 2016 р., зазначено, що нові технології та бізнес-моделі призведуть до зміни 35 % навичок і умінь, які необхідні у різних сферах трудової діяльності.

Дослідження консалтингової компанії *McKinsey* засвідчують, що, хоча доступні на цей час технології дають змогу повністю автоматизувати лише 5 % професій, сучасні комп'ютери можуть справитися як мінімум з 30 % завдань, які виконуються майже на 60 % робочих місць. Одне з останніх досліджень, проведене консалтинговою фірмою *AlphaBeta*, дало підстави для висновку, що новітні технології призводять не лише до безробіття, вони (технології) потребують інших трудових функцій, підвищення ролі міжособистісного спілкування, синтезу інформації тощо.

На рис. 4 наведено дані, які віддзеркалюють зміну попиту на основні трудові навички до 2020 р., які були презентовані на Світовому економічному форумі у 2016 р.

Деталізуючи сутність, природу відмінностей функціонування світу праці за умов становлення «Індустрії 4.0», розглядаючи їх під потужнішим мікроскопом, звернімо увагу на таке. На відміну від людини, роботи та інші кіберфізичні системи можуть працювати 24 год. на добу (8760 годин на рік, тоді як людина здатна відпрацювати

близько 1800 год.) за продуктивності, що є суттєво вищою. У разі використання «безлюдних» чи переважно «безлюдних» виробництв компанія має змогу суттєво зменшувати розміри приміщень, знижувати температурний режим, скорочувати до мінімуму витрати на охорону праці. З'являється можливість оптимізувати освітлення приміщень, задіяти інші, економніші підходи до промислового дизайну. Наявні практики «розумного» виробництва засвідчують, що останнє здатне забезпечити стабільно високу якість продукції, працювати цілодобово, швидко налаштовуватися на виконання інших завдань.

Варто звернути увагу й на інші економічні зиски власника «розумного», воно ж і «безлюдне», виробництво. Так, у випадках вимушеного простою власник не несе додаткові витрати, пов'язані з компенсаційними виплатами, вимушеною відпусткою тощо. За оцінкою Бостон Консалтинг груп, до 2015 р. упровадження «безлюдних» виробництв сприятиме скороченню витрат на оплату праці у США, Японії і Німеччині на 18–25 %, на 33 % – у Південній Кореї [27].

У новій (цифровій) економіці бізнес вибудовує нову систему координат, у якій домінують горизонтальні зв'язки, довірчі відносини, децентралізований консенсус. Нові технології, як свідчить практика господарювання провідних компаній світу, уможливають зменшення кількості обмежень для суб'єктів підприємницької діяльності, в останніх з'являються нові повноваження, розширюється бізнес-простір. Врешті-решт розвиток і впровадження найсучасніших технологій призводить до започаткування принципово нової системи організаційно-економічних та соціально-економічних відносин. За цими змінами можемо побачити нові бізнес-моделі, трансформацію трансакційних відносин між суб'єктами господарювання; глибокі перетворення в організації виробництва, праці та управління.

Досвід успішних компаній переконує в тому, що цифрові та інші новітні технології «Індустрії 4.0» дають можливість бізнесу створювати цінності за залучення значно меншої кількості людських ресурсів, при цьому сукупні витрати на виробництво товарів (послуг) динамічно знижуються. Численними є приклади, коли компанії продукують «інформаційні товари» з практично нульовими витратами на зберігання, транспортування, тиражування та інші традиційні до останнього часу види робіт.

Суттєвою відмінністю ведення бізнесу на початку ХХІ ст. є зміна структури і техніко-технологічних параметрів засобів виробництва, які є технічною базою нової економіки. Деякі компанії для організації виробництва залучають основні фонди на нетрадиційних засадах, тобто не належні суб'єктам господарювання. Так званий *майновий комплекс*, який до останнього часу був основою ведення бізнесу, нині вже не є обов'язковою і необхідною умовою здійснення господарської діяльності. У практиці ведення бізнесу дедалі більшого поширення набувають нові інститути – ліцензійні угоди, спільне використання тощо.

Для розуміння природи нинішніх, а особливо майбутніх викликів у світі праці важливо усвідомити й таке. Суттєвою обставиною, трендом, під впливом якого формується нова платформа соціально-трудового розвитку, є так зване *вихолощення* сучасної економіки. Це явище має багато проявів, але новим і таким, що має вкрай негативні наслідки для стабільної, гарантованої, високооплачуваної зайнятості для середнього класу, що мав до останнього часу таку зайнятість, є *трансформація робіт*, які дотепер були надскладними і складними, у роботи прості за змістом (з позицій трудових функцій).

Причина такої трансформації – інтенсивне насичення суспільного виробництва інформаційними системами, елементами штучного інтелекту, кіберсистемами, нано-

технологіями, хмарними технологіями тощо, які **перебирають** на себе комунікативні, аналітичні, інтелектуальні, розумові функції. Іншими словами, раніше технології, технічні устрої були при людині, а нині усе більше людина перебуває при них. Унаслідок того, що технології Четвертої промислової революції, як і інші технології постіндустріальної доби, здатні перебрати на себе виконання і простих, і складних, і надскладних функцій, що їх дотепер виконувала людина, відбудеться (і вже частково це є) багатопланове, великомасштабне вихолощення у сфері зайнятості. І йдеться не тільки і не стільки про зникнення зі штатних розписів окремих посад, заміну посад високооплачуваних на низькооплачувані (з огляду на спрощення трудових функцій), а про вихолощення цілих сегментів, сфер професійної діяльності (юристи, обліковці, у майбутньому – водії вантажних перевезень тощо).

Вихолощення економіки, вихолощення сфери зайнятості вже відбувається і певним підтвердженням цього є рис. 2 і 3, які демонструють зміни у структурі робочої сили в останні десятиліття XX і перші десятиліття (роки) XXI ст.

За даними рис. 5, чисельність зайнятих протягом 1979–1999 рр. зростала, при цьому низькооплачувані види робіт заміщувалися більш високооплачуваними, що вимагало вищої кваліфікації робочої сили. У суспільстві домінувало переконання, що цей тренд збережеться, і кожне наступне покоління матиме безпечніші й якісніші умови життя. Однак після 1999 р. сталося, за образним висловлюванням р. Інглхарда, «вихолощення економіки».

У період з 1999 до 2012 рр. (рис. 6) частка робочих місць для середнього класу скоротилася. Водночас відбулося інтенсивне зростання кількості низькооплачуваних нестандартних робочих місць. Не значно, але зростали кількість і частка високооплачуваних робочих місць, які потребують високої кваліфікації. Однак ці показники були набагато меншими, аніж у попередній період 1979–1999 рр.

Тож ще раз наголошуємо, що інформаційно-комунікаційні технології та нова економіка загалом обумовлюють заміщення праці, тоді як інвестування стає дедалі менш капіталомістким.

Рис. 5. Зміни у структурі робочої сили США у 1979–1999 рр.

Джерело: [6, с. 285].

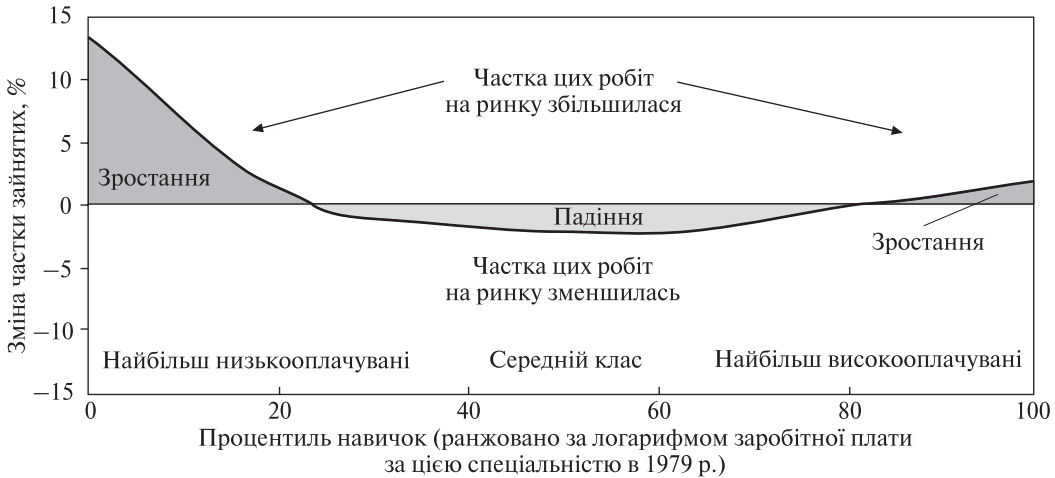

Рис. 6. Зміни у структурі робочої сили США у 1999–2012 рр.

Джерело: [6, с. 285].

Означені мегатренди суттєво змінюють усі складові соціально-трудової сфери. Це потребує осмислення нової економіки з позицій соціальних наслідків. Уже нинішня практика щоденно демонструє цілий шлейф проблем і шкідливих, небезпечних наслідків, зокрема:

- сучасні цифрові технології усе більше концентрують багатство для все вузкого кола людей, водночас зростає частка економічно активного населення, яке не може скористатися результатами Четвертої промислової революції;
- нові способи добування природного газу несуть глобальні екологічні проблеми і можуть, за оцінками експертів, спричинити невивправну шкоду. При цьому спостерігається шалене збагачення одних за реальних втрат абсолютної більшості нинішніх і майбутніх поколінь;
- цифрові технології масово вимивають цілі професії, безліч видів робіт, на яких традиційно базувалася зайнятість у суспільному виробництві. За наявними даними, у США починаючи з 1990 р. спостерігається інтенсивне скорочення робочих місць як результат інвестицій у нові технології (до 83 % загального скорочення).

У звіті про глобальні ризики *Global Risks Report*, що був представлений на Світовому економічному форумі в 2017 р., зазначено, що особливу стурбованість в експертів викликають біотехнології, штучний інтелект, зростання кіберзагроз. Місце райдужних, виключно позитивних оцінок наслідків технологій Четвертої промислової революції для людського розвитку заступають інші, менш райдужні та більш песимістичні. На конференціях, засіданнях круглих столів, у дискусіях експертів усе частіше звучать такі запитання: Чи дійсно технології Четвертої промислової революції здатні покращити наш світ і наше життя? Чи варті економічні та інші переваги потенційних людських жертв? Чи зможемо ми знизити супутні ризики?

Серед трендів нової (цифрової) економіки маємо звернути увагу на таке: кількість сильних трендів в економічному і політичному плані скорочується, але їхній вплив на формування та реалізацію політики (економічної, соціальної, соціокультурної тощо) посилюється.

Складовими цього тренду є:

- концентрація багатства у верхніх сегментах;
- скорочення середнього класу;
- концентрація влади та власності;
- не потенційні, а реальні можливості набуття конкурентних переваг концентруються у вузкому переліку суб'єктів – ТНК, країн, домогосподарств тощо;
- виграти у глобальній конкуренції суб'єктам господарювання стає усе важче;
- висококваліфіковані, найбільш креативні працівники дедалі частіше тяжіють до центрів економічного розвитку;
- глобальне вимивання людського потенціалу набуває катастрофічних і загрозливих масштабів.

Завершуючи *конструкцію пропонованої «ментальної моделі»*, що віддзеркалює нові можливості, обмеження і виклики у царині соціально-трудоого розвитку, зробимо таке узагальнення.

Ланцюг змін, пов'язаних з новими трендами у ресурсах, технологіях, витратності, продуктивності у контексті можливостей і обмежень соціально-трудоого розвитку, є таким: інтенсивне насичення нової економіки новітніми технологіями, системами, мережами \longleftrightarrow суттєве зниження трудомісткості суспільного виробництва \longleftrightarrow спад відносних цін на засоби виробництва \longleftrightarrow зростання продуктивності (не за К. Марксом) \longleftrightarrow новий формат мотивації роботодавців \longleftrightarrow концентрація зисків у постачальників, носіїв інтелектуального капіталу (креативні працівники, інвестори, винахідники, власники одночасно потужного людського і фінансового капіталів) \longleftrightarrow вихолощення економіки \longleftrightarrow концентрація переваг і доходів у невеликому сегменті економічно активного населення і власників капіталу \longleftrightarrow зростання технологічного безробіття \longleftrightarrow скорочення частки середнього класу.

Як узгоджуються наведені вище судження щодо суперечливого різновекторного впливу технологій, інститутів, механізмів функціонування нової економіки на соціально-трудоове буття, чи підтверджується оприлюднене даними про зменшення масштабів зайнятості, збільшення вивільнення, безробіття та ін.? Відповідаючи на це запитання, маємо зважати на таке. *Перше*. Не існує прямої кореляції між масштабами впровадження новітніх технологій, скороченням робочих місць і зростанням безробіття. Мусимо враховувати безліч інших обставин та чинників, під впливом яких формуються параметри ринку праці і, зокрема, ринкову кон'юнктуру, структурні зрушення, зміни у міжнародному поділі праці.

Друге. Четверта промислова революція лише набирає обертів. І на цьому етапі вимивання робочих місць уживається зі створенням нових робочих місць у сферах докладання праці, які мають запустити «Індустрію 4.0». Саме тому, незважаючи на інтенсивне впровадження цифрових технологій та інших технічних і кіберфізичних систем, у перших двох десятиліттях XXI ст. не сталося відчутного зростання безробіття.

Лавина, образно кажучи, тільки розпочала сходження, однак її неминуче пришвидшення, за нашими оцінками, не за горами. За оцінками уряду США, американські робітники, які заробляють менш як 20 дол. на год., з ймовірністю 83 % протягом найближчих 5–8 років втратять роботу через автоматизацію. Професія водія великовантажних автомобілів, яка нині є однією з найбільш поширених в 29 штатах із 50, цілком ймовірно виявиться однією з перших, які будуть повністю автоматизовані. Одне лише безпілотне керування автомобілями буде мати катастрофічні наслідки для американського ринку праці. За оцінками та прогнозами дослідників Оксфорд-

ського університету, із 702 професій, які включені до американських класифікаторів, 47 % виявляться під загрозою у найближчій перспективі через досягнення в галузі робототехніки та інформаційних технологій [28].

Водночас треба зауважити, що деякі дослідники попри очевидні факти, незаперечні дані щодо вимивання робочих місць під впливом технологій Четвертої промислової революції, продовжують стверджувати, що цифрова економіка продукує створення значної кількості робочих місць. Так, наприклад, велика кількість експертів Дослідного центру Пью стверджує, що до 2025 р. автоматизація створить більше робочих місць, аніж їх ліквідує. Такі оцінки є свідомим чи несвідомим викривленням фактичного стану та перспектив розвитку ринку праці. За наявними даними, у США, наприклад, менше 0,5 % тих, хто шукав роботу, змогли працевлаштуватися на робочі місця високотехнологічних галузей, які з'явилися на рубежі двох тисячоліть [3, с. 261].

За висновками багатьох експертів, оцінки Світового економічного форуму, згідно з якими до 2020 р. автоматизація призведе до зникнення близько 5 млн робочих місць, є явно заниженими. За неупередженими оцінками провідного економіста Банку Англії Енді Хелдейна, у період до 2020 р. лише у США під впливом технологій Четвертої промислової революції зникне до 15 млн робочих місць [26].

Маємо зважати на таке: автоматизація під впливом нових, радикальних технологій розгортається значно швидше, аніж більшість із нас усвідомлює це і готові це сприйняти. Водночас маємо усвідомити, що наявні передбачення майбутнього світу праці — це в кращому разі зважений погляд на прийдешнє за дрейфу тих тенденцій і доміант розвитку, що започатковані в останні десятиліття та відтворюються за участю інститутів ринку, національних і наднаціональних інституцій; дії концептів, що притаманні глобальній економіці. Будь-які прогнози, навіть найбільш виважені та найбільш обґрунтовані — це ще не припис і не фатальність. Майбутнє світу праці та соціально-трудоного розвитку — це насамперед віддзеркалення трансформації соціуму, а саме — його світогляду та цінностей життєдіяльності.

Один із найвідоміших футурологів сучасності Річард Уотсон справедливо наголошує на такому: «Майбутнє не написане, однак те, яким ми його уявляємо, може вплинути на спосіб нашого життя і поведінку у нинішньому часі точно так само, як наші особисті і колективні історії можуть визначити, хто ми такі й які вчинки робимо... Іншими словами, і минуле, і майбутнє завжди є у нинішньому» [13, с. 3]. І далі Річард Уотсон підкреслює: «Роздуми про майбутнє — спроба розворушити нинішнє і розкопати наші стійкі уявлення про те, що буває, а чого бути не може, — уявлення міцно вшиті у наше бачення майбутнього. І крім того, це спосіб нагадати людям, що майбутнє створюється вчинками і рішеннями, які здійснюються у нинішній період, а ми про це часто-густо забуваємо».

Виклики та загрози, про які йшлося вище, не варто розглядати як припис або безвихідь. Революційні зміни у всіх сферах життєдіяльності, що їх спостерігаємо щоденно, продукуються людьми і від їх соціально відповідальної поведінки залежить, яким буде світ техніки, світ людей у майбутньому.

Варто дослухатися до думки Клауса Шваба, який, наголошуючи на нових викликах і небажаних трендах, що є породженням нової (цифрової) економіки, водночас закликає не забувати і про гарні новини й акцентує увагу на такому: «Але є й гарна новина: Четверта промислова революція повністю залежить від нас і поки перебуває на початковому етапі. Суспільні і законодавчі норми, покликані регулювати передові технології, лише формуються. Кожний може і повинен взяти участь в обговоренні

шляхів розвитку технологій, що впливають на наше життя». І далі Клаус Шваб наголошує на такому: «Для того, щоб усвідомити важливість Четвертої промислової революції та забезпечити досягнення інтересів усього суспільства, а не лише його привілейованої частки, **необхідний новий образ мислення** (виділено авт.) і широке розуміння технологій, які впливають на окремих людей, товариства, організації й уряд» [14, с. 11].

Висновки. Світ економіки та світ людей на рубежі двох тисячоліть увійшов у період надскладних, нелінійних, різновекторних змін та трансформацій, у період турбулентності. Означені характеристики та процеси повною мірою притаманні і такій провідній складовій економічної системи, якою є соціально-трудова сфера – сфера, у центрі якої перебуває економічно активна людина, котра взаємодіє з інститутами ринкового середовища з приводу участі у суспільному поділі праці, у процесі безпосереднього докладання праці. Ця взаємодія стосується ключових питань життєдіяльності людини, а саме: залучення до сфери безпосереднього виробництва, організації виробничої діяльності, її результатів, формування доходів, створення безпечних умов праці, соціального захисту працівників та інших питань, що пов'язані зі створенням умов для гідної праці та підвищення якості життя економічно активного населення.

Перетворення, що відбуваються у соціально-трудої сфері під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, мережевих систем, інших ресурсів та інститутів нової економіки, – це навіть не радикальні зміни, а повна, всеохопна трансформація, стан, коли змінюється все, або майже все, – цінності, мотиваційні настанови, ієрархія, першоджерела розвитку, структура ресурсів, форми та технології взаємодії, форми та масштаби зайнятості, рівень, структура, диференціація доходів; співвідношення (ієрархія) економічного і позаконічного; форми організації праці тощо.

Якими є наслідки цієї повної та всеохопної трансформації? Стане світ праці і соціально-трудоих відносин, його інститути кращими чи гіршими? Дати однозначну відповідь на ці запитання вкрай проблематично. Водночас можна констатувати, що соціум у перших десятиліттях XXI ст. є свідком того, що нова економіка і постіндустріальне суспільство не демонструють стійкого соціально-трудоого розвитку, соціалізації відносин у сфері праці та людиноцентричності. Масштаби та глибина соціально-трудоих проблем, асиметрії у царині економічного та соціального розвитку є такими, що ставлять під загрозу соціальну безпеку. Через призму зайнятості, доходів, гідної праці, інших системотвірних компонентів соціально-трудоого розвитку чітко простежується як зародження нових можливостей для економічно активної людини в умовах нової економіки, так і поява усе нових викликів та ризиків.

Світом керують ідеї, інтереси, домінуючі цінності. За іншого світогляду, іншої культури, інших цінностей та ідей, за іншого розуміння сенсу життя світ людей може бути безумовно і кращим, і більш справедливим, і більш людиноорієнтованим.

Технології Четвертої промислової революції, зміни у глобальному бізнес-просторі, новий формат суспільного поділу праці, трансформація вартісних ланцюгів формування доданої вартості, нові можливості, обмеження та виклики на ниві соціально-трудої сфери і багато-багато іншого, що стосується економічного і соціального буття, – це єдиний процес причинно-наслідкових перетворень. Техніко-технологічні та інституціональні новачки трансформують сферу безпосереднього докладання праці через зміни у суспільному поділі праці, різновекторні процеси інтелектуалізації праці і водночас «вихолощення» економіки, кількісні та якісні перетворення соціально-трудоого характеру на усіх фазах суспільного виробництва.

Нові мегатрендові технології прямо чи опосередковано впливають на архітектуру глобальної економіки, формують нові мотиваційні орієнтири під час ведення підприємницької діяльності, обумовлюють нову структуру ресурсів праці та рівень її продуктивності; продукують нові за змістом і характером соціально-економічні та соціально-трудова відносини.

Ми пропонуємо нову теоретичну конструкцію особливостей нової платформи соціально-трудова розвитку за впровадження технологій «Індустрії 4,0» та інституціональних змін, притаманних новій економіці. Нашою принциповою позицією є та, що чи не вперше за останні 150–200 років перестає діяти, «працювати» колишня об'єктивна закономірність, сформульована К. Марксом у його визначенні продуктивності суспільної праці, а саме – феномену, за якого частка живої праці скорочується, частка уречевленої праці збільшується, але збільшується у такий спосіб, що загальна кількість праці у розрахунку на одиницю продукції скорочується.

Наші дослідження, що кореспондуються з висновками багатьох українських і зарубіжних учених, переконують у тому, що технології Четвертої промислової революції змінюють ландшафт економічного і соціального, формують новий рівень продуктивності, за якої має місце інтенсивне скорочення у розрахунку на одиницю продукції як живої, так, нерідко, й уречевленої праці. Ще раз наголошуємо на тому, що для розуміння трендів, доміант нової економіки принципово важливо усвідомити чи не основну її особливість – вона стає як менш трудомісткою, так і менш матеріало- та фондомісткою. Утвердження нової економіки – це новий рівень продуктивності, це одночасно і нові можливості, і нові обмеження, і нові виклики для соціально-трудова сфери.

Наведені вище судження й узагальнення мають на меті прирощення знань і поглиблення розуміння природи причинно-наслідкових змін у царині економічного та соціально-трудова розвитку, що прямо чи опосередковано пов'язані з поширенням проривних технологій початку ХХІ ст. і розбудовою нової економіки.

Для того, щоб у черговий раз не імітувати модернізацію чи активізацію, а усвідомлено розробляти реалістичну соціально-економічну, у т. ч. соціально-трудова політику, конче треба знати природу глибинних процесів, що визначають нинішнє і майбутнє соціально-трудова сфери; розуміти, що залишається «за кадром» та перешкоджає стійкій соціально-трудова динаміці. Саме це спонукало нас до пошуку та прирощення новітніх наукових знань у царині розвитку та взаємодії інститутів, явищ і процесів, що перебувають у тріаді «новий формат глобалізації – нова економіка – нова соціально-трудова сфера».

Опрацювання проблематики природи соціально-трудова трансформацій переконує у тому, що простих відповідей на уроках з нинішнього і особливо майбутнього соціально-трудова розвитку в ХХІ ст. не існує. Ті ж відповіді, що отримані, мають стимулювати подальше осмислення, зародити бажання у потенційного читача долучитися до наукової дискусії, розробки відповідних проектів задля кращого майбутнього світу праці. Якщо ж цього не зробити, це не увільнить наукову спільноту від відповідальності за настання його наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Drucker P.* Post-capitalist Society. – Oxford, 1993. – 240 p.
2. *Болдуин Ричард.* Великая конвергенция: информационные технологии и новая глобализация / пер. с англ. О. Левченко; под науч. ред. А. Бельх. – Москва: Дело, 2018. – 416 с.

3. *Гринфилд Адам*. Радикальные технологии: устройство повседневной жизни. – Москва: Дело, 2018. – 424 с.
4. *Дитон А.* Великий побег: Здоровье, богатство и истоки неравенства / пер. с англ. А. Гуськова. – Москва: Изд-во Ин-та Гайдара; Фонд «Либеральная Миссия», 2016. – 368 с.
5. Есть ли будущее у капитализма? // Сб. статей И. Валлерстайна, Р. Коллинза, М. Манна, Г. Дерлугьяна, К. Калхуна / пер. с англ. под ред. Г. Дерлугьяна. – Москва: Изд-во Ин-та Гайдара, 2015. – 320 с.
6. *Инглхарт Р.* Культурная эволюция: как изменяются человеческие мотивации и как это меняет мир / пер. с англ. С.Л. Лопатиной, под ред. М.А. Завадской, В.В. Косенко, А.А. Широкановой; науч. ред. Э.Д. Панарин. – Москва: Мысль, 2018. – 347 с.
7. *Мейсон Пол*. Посткапитализм: путеводитель по нашему будущему. – Москва: Ад Маргинем Пресс, 2016. – 416 с.
8. *Миланович Б.* Глобальное неравенство. Новый подход для эпохи глобализации / пер. с англ. Д. Шестакова. – Москва: Изд-во Ин-та Гайдара, 2017. – 336 с.
9. *Пікетті Т.* Капітал у XXI столітті / пер. з англ. Наталії Палій. – Київ: Наш Формат, 2016. – 696 с.
10. *Сакс Д.* Цена цивилизации / пер. с англ. А. Калинина; под ред. В.Ю. Григорьевой. – Москва: Изд-во Ин-та Гайдара, 2012. – 352 с.
11. *Стиглиц Дж.* Великое разделение. Неравенство в обществе, или что делать оставшимся 99 % населения? / пер. с англ. Ф.А. Исраилова. – Москва: ЭКСМО, 2016. – 480 с.
12. *Стиглиц Дж.Е.* Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему. – Москва: ЭКСМО, 2017. – 512 с.
13. *Уотсон Р.* Будущее. 50 идей, о которых нужно знать / пер. с англ. Ш. Мартыновой. – Москва: Фантом Пресс, 2014. – 208 с.
14. *Шwab К.* Четвертая промышленная революция. – Москва: Эксмо, 2017. – 208 с.
15. Соціальний потенціал сталого розвитку: інноваційні механізми формування та використання / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Ю.С. Залознова, О.В. Воловодова; за ред. О.Ф. Новікової. – Донецьк: НАН України, Ін-т економіки пром-сті. 2014. – 477 с.
16. *Ляшенко В.І., Вишневський О.С.* Цифрова модернізація економіки України як можливість провального розвитку / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2018. – 252 с.
17. Інноваційна Україна 2020. Національна доповідь / За заг. ред.: В.М. Гейця, А.І. Даниленка, Е.М. Лібанової, А.А. Гриценка, О.В. Макарової, М.О. Кизима, І.Ю. Єгорова, І.В. Одотюка; НАН України. – Київ, 2015. – 336 с.
18. *Жадан О.В.* Соціально-трудоий відносини в умовах глобалізації: теорія та практика державного регулювання. – Харків: С.А.М., 2012. – 359 с.
19. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – Київ, 2016. – 328 с.
20. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, А.М. Колот, Я.М. Столярчук; за ред.: Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – Київ: КНЕУ, 2011. – 703 с.
21. Розвиток соціально-трудоий сфери України: теорія, практика, перспективи / Близнюк В.В. та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.Л. Петрової, канд. екон. наук В. Близнюк; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». – Київ, 2016. – 327 с.
22. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу / Л.С. Шевченко, О.А. Грищенко, Т.М. Камінська, С.М. Макуха, О.С. Марченко; за ред.: Л.С. Шевченко. – Харків: Право, 2014. – 401, [1] с.
23. Соціально-трудоий відносини зайнятості: сучасні тенденції, виклики, шляхи розвитку / А.М. Колот, І.Ф. Гнібіденко, О.О. Герасименко та ін.; за наук. ред. А.М. Колота, І.Ф. Гнібіденка; КНЕУ. – Київ, 2015. – 336 с.
24. *Kolot A., Herasymenko O.* Market, state and business in coordinates of the new economy // Problems and Perspectives in Management. – 2017. – Vol. 15, Iss. 3. – P. 76–97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://businessperspectives.org/component/zoo/market-state-and-business-in-coordinates-of-the-new-economy> (дата звернення: 10.01.2019).

25. Колот А.М., Герасименко О.О. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність / Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2018. – № 1. – С. 6–33.
26. World Economic Forum. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. January 18. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_embargoed.pdf (дата звернення: 20.12.2018).
27. BCG (2015). The robotics revolution: The next great leap in manufacturing. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.automationsmaland.se/dokument/BCG__Robotics_Revolution_Sep_2015.pdf (дата звернення: 20.12.2018).
28. Frey Carl Benedikt and Michael Osborne A. The Future of Employment: How susceptible Are jobs to Computerisation? Oxford Martin Program on the Impacts of Future Technology. 2013. September 17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oxfordmartin.ox.ac.uk (дата звернення: 20.12.2018).

REFERENCES

1. Drucker, P. (1993). *Post-capitalist Society*. Oxford.
2. Bolduin, R. (2018). *Velikaja konvergencija: informacionnye tehnologii i novaja globalizacija [The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization]*. (O. Levchenko, Nrans). Moscow: Delo RANHiGS [in Russian].
3. Grinfeld, A. (2018). *Radikal'nye tehnologii: ustrojstvo povsednevnoj zhizni [Radical Technologies: The Design of Every Life]*. Moscow: Delo RANHiGS [in Russian].
4. Diton, A. (2016). *Velikij pobeg: Zdorov'e, bogatstvo i istoki neravenstva [The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality]*. (A. Gus'kova, Trans). Moscow: Izd-vo Instituta Gajdara: Fond «Liberal'naja Missija» [in Russian].
5. Vallerstajin, I., Kollinz, R., Mann, M., Derlug'jan, G., & Kalhun, K. (2015). *Est' li budushhee u kapitalizma? [Does Capitalism Have a Future?]*. (G. Derlug'jan, Trans). Moscow: Izd-vo Instituta Gajdara [in Russian].
6. Inghart, R. (2018). *Kul'turnaja jevoljucija: kak izmenjajutsja chelovecheskie motivacii i kak jeto menjaet mir [Cultural Evolution : How People's Motivations are Changing and How this is Changing the World]*. (S. Lopatina, Trans). Moscow: Mysl' [in Russian].
7. Mejson, P. (2016). *Postkapitalizm: putevoditel' po nashemu budushhemu [PostCapitalism. A Guide to Our Future]*. Moscow: Ad Marginem Press [in Russian].
8. Milanovich, B. (2017). *Global'noe neravenstvo. Novyj podhod dlja jepohi globalizacii [Global inequality: A new approach for the age of globalization]*. (D. Shestakov, Trans). Moscow: Izd-vo Instituta Gajdara [in Russian].
9. Piketti, T. (2016). *Kapital u XXI stolitti [Capital in the Twenty-First Century]*. (N. Palii, Trans). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
10. Saks, D. (2012). *Cena civilizacii [The Price of Civilization]*. (A. Kalinina, Trans). Moscow: Izdatel'stvo Instituta Gajdara [in Russian].
11. Stiglic, Dzh. (2016). *Velikoe razdelenie. Neravenstvo v obshhestve, ili chto delat' ostavshimsja 99% nase-lenija? [The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them]*. (F.A. Israilova, Trans). Moscow: JEKSMO [in Russian].
12. Stiglic, Dzh. (2017). *Cena neravenstva. Chem rassloenie obshhestva grozit nashemu budushhemu Jeksmo [The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers our Future]*. Moscow: JEKSMO [in Russian].
13. Uotson, R. (2014). *Budushhee. 50 idej, o kotoryh nuzhno znat' [50 Ideas You Really Need To Know]*. (Sh. Martynova, Trans). Moscow: Fantom Press [in Russian].
14. Shvab, K. (2017). *Chetvertaja promyshlennaja revoljucija [The fourth industrial revolution]*. Moscow: JEKSMO [in Russian].
15. Amosha, O.I., Novikova, O.F., Antoniuk, V.P., Zaloznova, Yu.S., & Volovodova O.V. (2014). *Sotsial'nyj potencial staloho rozvytku: innovatsijni mekhanizmy formuvannia ta vykorystannia [Social Potential of Sustainable Development: Innovative Mechanisms of Formation and Use]*. O.F. Novikova (Ed.). In-t ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy. Donetsk [in Ukrainian].

16. Liashenko, V.I., & Vyshnevskiy, O.S. (2018). *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of the Ukrainian economy as an opportunity for breakthrough development]*. In-t ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
17. Heiets', V.M., Danylenko A.I., & Libanova E.M., et al. (Eds). (2015). *Innovatsijna Ukraina 2020. Natsional'na dopovid' [Innovative Ukraine 2020. National Report]*. NAN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
18. Zhadan, O.V. (2012), *Sotsialno-trudovi vidnosyny v umovakh hlobalizatsii: teoriia ta praktyka derzhavno-oho rehuliuвання [Social and labor relations in the conditions of globalization: theory and practice of state regulation]*. Kharkiv: S.A.M. [in Ukrainian].
19. Libanova, E.M. (Eds.). (2016). *Liudskiy rozvytok v Ukraini. Innovatsiini vydy zainiatosti ta perspektyvy yikh rozvytku [Human development in Ukraine. Innovative types of employment and prospects for their development]*. In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainyian. Kyiv [in Ukrainian].
20. Luk'ianenko, D.H., Poruchnyk, A.M., Kolot, A.M., & Stoliarchuk, Ya.M. (2011). *Resursy ta modeli hlobal'noho ekonomichnoho rozvytku [Resources and models Global Development]*. D.H. Luk'ianenko, A.M. Poruchnyk (Eds.). KNEU. Kyiv [in Ukrainian].
21. Petrova, I.L., & Blyznyuk, V.V. (Eds.). (2016). *Rozvytok sotsial'no-trudovoyi sfery Ukrayiny: teoriya, praktyka, perspektyvy [Social and labor area of Ukraine development: theory, practice, perspectives]*. NAN Ukrayiny; DU «In-t ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny». Kyiv [in Ukrainian].
22. Shevchenko, L.S., Hrytsenko, O.A., Kamins'ka, T.M., Makukha, S.M., & Marchenko, O.S. (2014). *Nematerial'na ekonomika: upravlinnia formuvanniam i vykorystanniam intelektual'noho kapitalu [Intangible Economy: Intellectual Capital Formation and Use Management]*. L.S. Shevchenko (Ed). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
23. Kolot, A.M., Hnybidenko, I.F., & Herasymenko, O.O. (2015). *Sotsial'no-trudovi vidnosyny zajniatosti: suchasni tendentsii, vyklyky, shliakhy rozvytku [Social Labor Relations of Employment: current trends, challenges, ways of development]*. A.M. Kolot, I.F. Hnybidenko (Eds). KNEU. Kyiv [in Ukrainian].
24. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2017). Market, state and business in coordinates of the new economy. *Problems and Perspectives in Management, Vol. 15, 3, 76-97*. Retrieved from <https://businessperspectives.org/component/zoo/market-state-and-business-in-coordinates-of-the-new-economy>
25. Kolot, A.M. & Herasymenko, O.O. (2018). Novitni hlobalni tendentsii u sferi zainiatosti i dokhodiv ta yikh vplyv na sotsialnu nerivnist [Latest global trends in the area of employment and income and their impact on social inequality]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka - Social-Labor Relations: Theory and Practice, 1 (15), 6-33*.
26. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution (2016). World Economic Forum (January 18, 2016). Retrieved from www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_embargoed.pdf
27. The robotics revolution: The next great leap in manufacturing (2015). BCG. automationsmaland. Retrieved from https://www.automationsmaland.se/dokument/BCG_Robotics_Revolution_Sep_2015.pdf
28. Frey, C.B. & Osborne A.M. (2013). The Future of Employment: How susceptible Are jobs to Computerisation? Oxford Martin Program on the Impacts of Future Technology. Retrieved from oxfordmartin.ox.ac.uk

Стаття надійшла до редакції журналу 18.02.2019.